

# *Wskaźnik nominalności jako element stylistycznej charakterystyki tekstu*

MAREK RUSZKOWSKI

(Kielce)

Frekwencja części mowy i proporcje między nimi są cechą charakterystyczną różnych typów tekstów. Badania dowodzą, że bardzo podobne pod tym względem są teksty popularnonaukowe i publicystyczne, natomiast najbardziej różnią się dramaty i wiadomości prasowe (Kamińska-Szmaj 1988: 131). Statystyczna struktura części mowy potwierdza istniejące różnice między językiem dzieci a językiem dorosłych, w którym jest mniej rzeczowników, czasowników, wykrzykników, spójników, więcej zaś przymiotników, przysłówków, zaimków, przyimków i partykuł (Zgółkowa 1987: 14-16). Udział części mowy jest jedną z podstawowych opozycji między językiem mówionym a pisany, nawet jeśli wypowiedzi mówione i pisane pochodzą od tego samego nadawcy (por. Laskowska 1989: 44-50).

Przedmiotem naukowej refleksji są szczególnie cztery części mowy: rzeczownik, czasownik, przymiotnik i przysłówki, zwane głównymi. Ich łączny udział w obrębie wszystkich części mowy może być wskaźnikiem stylistycznej przynależności tekstu. Na ogół im tekst jest bardziej spontaniczny, tym ich frekwencja jest mniejsza. Na przykład w gwarach cztery główne części mowy stanowią razem tylko 45%, co wiąże się przede wszystkim z dużym udziałem zaimków i partykuł (Zarębina 1973: 7)<sup>1</sup>. W potocznej polszczyźnie mówionej obejmują 52,3% wszystkich wyrazów (Zarębina 1985: 62-63), w dramacie (który jest rodzajem literackim w największym stopniu naśladowującym odmianę mówioną języka) – 57,2%, we współczesnej prozie artystycznej – 61,8%, w drobnych wiadomościach praso-

<sup>1</sup> Wszystkie dane dotyczące czterech głównych części mowy podaję po dokonaniu odpowiednich obliczeń.

wych – 63,3% (Kamińska-Szmaj 1989: 74), w językoznawczych tekstach naukowych – 67,6% (Rachwałowa 1986: 56), a w publicystyce – 67,9% (Kamińska-Szmaj 1989: 74).

W pięciu stylach funkcjonalnych współczesnej polszczyzny (popularnonaukowym, publicystycznym, stylu drobnych wiadomości prasowych, prozy artystycznej i dramatu) rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki i przysłówki liczone łącznie stanowią przeciętnie 63,7% (Kamińska-Szmaj 1989: 74), co można przyjąć za średnią dla stylów pisanych. Przeciętna dla stylów mówionych, obliczona na podstawie dziesięciu prób<sup>2</sup>, wynosi 54%, czyli prawie 10% mniej.

Wpływ na frekwencję czterech głównych części mowy w tekście mówionym ma stopień jego oficjalności. W dialogach studenckich stanowią one w sumie 51,6%, w języku narad – 56,1%, w dyskusjach naukowych – 57,6%, a w audycjach radiowych i telewizyjnych – 58,6% (Zarębina 1985: 62-63). W potocznych rozmowach uczniów szkoły podstawowej ich frekwencja wynosi 54,9%, podczas gdy w wypowiedziach lekcyjnych tej samej grupy wiekowej – 62,7% (Biłos 1998: 120).

Należy przypuszczać, że dysproporcja między rzeczownikami, czasownikami, przymiotnikami i przysłówkami a pozostałymi częściami mowy będzie się w tekstach mówionych i pisanych powiększać. Z obliczeń Teresy Smótkowej (2000: 69), dotyczących nowego słownictwa w prasie, wynika, że w analizowanej przez nią grupie neologizmów (około 13 tysięcy) ponad połowę stanowią rzeczowniki, prawie 40% przymiotniki, około 6% czasowniki i 2% przysłówki. Z kolei Hanna Jadacka (2001: 74) podaje, że wśród neologizmów ostatniego dziesięciolecia znalazło się 1 848 rzeczowników (74,9%), 465 przymiotników (18,8%) oraz 155 czasowników (6,3%), co daje łącznie 2468 wyrazów (100%). Polacy nie tworzą więc, poza wymienionymi, innych części mowy.

Zagęszczenie pewnych części mowy może cechować zarówno style osobnicze (np. predylekcja do czasowników w poezji Mickiewicza), jak i style epok (np. nadużywanie epitetów przymiotnikowych w poezji polskiego romantyzmu i modernizmu) (Skubalanka 1986).

Relacje ilościowe między głównymi częściami mowy są jednym z elementów statystycznej charakterystyki tekstu. Mówi się wówczas o różnego typu wskaźnikach, np. wskaźniku określeń nominalnych (wartość wynikająca z podzielenia

---

2 1. język dzieci, 2. język młodzieży licealnej, 3. dialogi studenckie, 4. rozmowy telefoniczne, 5. rozmowy potoczne, 6. język audycji radiowych i telewizyjnych, 7. język narad, 8. język w środowisku szkolnym, 9. język dyskusji naukowych, 10. język biurowy (obliczeń dokonałem na podstawie – Zarębina 1985: 62-63).

sumy użyć przymiotników przez sumę użyć rzeczowników) czy wskaźniku określeń werbalnych (wartość wynikająca z podzielenia sumy użyć przysłówków przez sumę użyć czasowników) (Kamińska-Szmaj 1988: 128).

Jednak najbardziej charakterystyczną cechą każdego tekstu ze względu na frekwencję części mowy jest udział rzeczowników i czasowników. Stosunki ilościowe między tymi dwiema klasami wyrazów decydują o stopniu nominalności, który można obliczyć, korzystając ze wzoru Walerego Pisarka (1972: 30-31):

$$Wn = \frac{S}{V}$$

( $Wn$  – wskaźnik nominalności,  $S$  – suma użyć rzeczowników,  $V$  – suma użyć czasowników).

Wartość wskaźnika nominalności w różnych typach tekstów wynosi<sup>3</sup>:

1. wiadomości prasowe – 4,8<sup>4</sup>
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – 4,5
3. prace naukowo-techniczne – 4,2
4. komentarze prasowe – 3,4
5. prace literaturoznawcze – 3,4
6. prace językoznawcze – 3,3
7. prace pedagogiczne – 3,3
8. prace historyczne – 3,1
9. publicystyka – 3,0
10. teksty popularnonaukowe – 2,9
11. wiadomości w podręcznikach szkolnych – 2,8
12. XIX-wieczne wiadomości prasowe – 2,8

- 3 Obliczenia pochodzą z następujących prac: Kamińska-Szmaj 1988: 128 (publicystyka, teksty popularnonaukowe, współczesna proza artystyczna); Łojek 2001: 45 (homilie); Pisarek 1972: 30-31 (język prasy: wiadomości, komentarze, reportaże); Rachwałowa 1986: 59 (język naukowy: prace naukowo-techniczne, literaturoznawcze, językoznawcze, pedagogiczne, historyczne); Ruszkowski 1997: 251 (proza artystyczna dwudziestolecia międzywojennego); Wolińska 1987: 78 (XIX-wieczne wiadomości prasowe); Zarębina 1973: 7 (gwary); Zarębina 1985: 137 (różne odmiany polszczyzny mówionej). Pozostałe obliczenia wykonałem dla potrzeb tego artykułu. Do rzeczowników włączam nazwy własne, natomiast do czasowników nie zaliczam imiesłów odmiennych, które ze względu na formę i funkcję składniową traktuje się jak przymiotniki. Natomiast imiesłowy nieodmienne i bezokoliczniki włączam do czasowników. Formy składowe czasownika w czasach złożonych liczone były jako jeden wyraz.
- 4 Nieco inne dane dla komunikatów prasowych przytacza Irena Kamińska-Szmaj (1988: 28) – 3,52, ale różnica jest pozorna, gdyż do rzeczowników nie zostały włączone nazwy własne. Po ich uwzględnieniu omawiana wartość wynosi 4,42, czyli niewiele mniej niż podaje Walery Pisarek.

13. reportaże prasowe – 2,5
14. homilie – 2,4
15. proza artystyczna dwudziestolecia międzywojennego – 1,9
16. dyskusje naukowe – 1,6
17. audycje radiowe i telewizyjne – 1,5
18. narady – 1,5
19. język w środowisku szkolnym – 1,5
20. współczesna proza artystyczna – 1,35
21. język dzieci (szkoła podstawowa) – 1,0
22. język młodzieży licealnej – 1,0
23. rozmowy potoczne – 0,9
24. język biurowy – 0,9
25. gwary – 0,8
26. język potoczny studentów – 0,8
27. rozmowy telefoniczne – 0,8.

Przeciętna wartość omawianego wskaźnika wynosi w wymienionych typach tekstów 2,3. Można wśród nich wyodrębnić kilka grup. Pierwszą stanowią teksty najbardziej znominalizowane, w których wartość badanego parametru przekracza 4,0. Tu należy zaliczyć współczesne wiadomości prasowe, *Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej* oraz prace naukowo-techniczne. Grupę drugą tworzą teksty o wskaźniku nominalności 3,1 – 4,0 (komentarze prasowe, prace naukowe z zakresu humanistyki). Do trzeciej grupy należą teksty o wielkości wskaźnika 2,1 – 3,0: artykuły publicystyczne, prace popularnonaukowe, wiadomości podręcznikowe, XIX-wieczne wiadomości prasowe, reportaże prasowe, homilie. Grupę czwartą ( $Wn=1,1-2,0$ ) stanowią: proza artystyczna, audycje radiowe i telewizyjne oraz nieco bardziej oficjalne wypowiedzi mówione. Piątą grupę (o wartości  $Wn=1,0$  i mniejszej) tworzą najbardziej spontaniczne teksty mówione realizowane w sytuacji nieoficjalnej: język dzieci, młodzieży i studentów, rozmowy potoczne osób dorosłych oraz gwary.

Widać również zróżnicowanie w obrębie stylu naukowego, w którym prace naukowo-techniczne ( $Wn=4,2$ ) przeciwstawiają się zdecydowanie opracowaniom z zakresu nauk humanistycznych (przeciętna wartość  $Wn=3,3$ ).

Osobliwa tendencja – na tle innych stylów funkcjonalnych – rysuje się w prozie artystycznej, a polega na spadku nominalizacji. W utworach dwudziestolecia międzywojennego wskaźnik nominalności ma średnią wartość 1,9 (Ruszkowski 1997: 251). Jest ona jednak zawyżona dysproporcją użycia rzeczowników i czasowni-

ków w eksperymentalnej powieści Adama Ciompy *Duże litery*, w której omawiany parametr ma wartość 7,2, co oznacza, że na jeden czasownik przypada ponad siedem rzeczowników. Trudno sobie wyobrazić tekst, w którym ten wskaźnik byłby wyższy. Jeśli pominiemy utwór Ciompy, wartość parametru wyniesie 1,8, czyli i tak o 0,45 więcej niż we współczesnej prozie artystycznej (1,35). Wynika to przede wszystkim z faktu, że jest ona stylizowana na polszczyznę mówioną w zdecydowanie większym stopniu niż utwory okresu międzywojennego.

Proza artystyczna wykazuje więc tendencję odwrotną niż ta, którą opisała Anna Wierzbicka (1962: 214). Zbadała ona frekwencję czasowników w tekstach pochodzących z różnych epok i stwierdziła, że ich liczba wśród czterech głównych części mowy z czasem maleje, wynosi bowiem średnio: XIV-XV w. – 37%, XVI w. – 33%, XVII-XIX w. – 24%, XX w. – 18%. Świadczy to o wyraźnym rozwoju języka polskiego od stylu werbalnego do nominalnego, co potwierdza również porównanie wskaźnika nominalności w wiadomościach prasowych z XIX w. ( $Wn=2,8$ ) i współczesnych ( $Wn=4,8$ ).

Można także zauważyć, że pisana odmiana języka polskiego ( $Wn=2,26$ ) jest bardziej nominalna niż języka czeskiego ( $Wn=1,44$ ) i rosyjskiego ( $Wn=1,51$ ) (Kamińska-Szmaj 1988: 127). Dotyczy to również tekstów naukowych, które mają średni wskaźnik nominalności 3,5, podczas gdy teksty czeskie – 2,65 (nauki społeczne – 2,5; nauki przyrodnicze – 2,8) (Rachwałowa 1986: 60), a niemieckie – 3,35 (nauki przyrodnicze) (Hammerl, Sambor 1990: 309). Także słowacki styl naukowy wykazuje mniejsze tendencje nominalne niż polszczyzna, co ma uzasadnienie w przeszłości obu języków:

„Różnice te mają swoje uwarunkowania historyczne. Słowacki język literacki, którego rozwój nastąpił w połowie XIX w., wyrósł na gruncie języka mówionego i związki te są silne do dziś. Stąd przewaga konstrukcji werbalnych na nominalnymi, hipotaksy zewnętrznej na hipotaksę wewnętrzną” (Papierz 1978: 188; cyt. za: Rachwałowa 1986: 60). Omawiana prawidłowość zaznacza się również w stylu popularnonaukowym: wskaźnik nominalności dla języka polskiego wynosi 2,9, dla języka czeskiego 2,3 (Rachwałowa 1986: 60).

Dla mówionej odmiany polszczyzny analizowany parametr, obliczony na podstawie danych Haliny Zgótkowej (1983), ma wartość 0,87. Jest ona jednak zaniżona, ponieważ H. Zgótkowa do czasowników włącza imiesłowy przymiotnikowe. Na podstawie 10 różnych prób współczesnej polszczyzny mówionej (Zarębina 1985: 137) można stwierdzić, że wskaźnik nominalności dla tej odmiany języka wynosi 1,15.

Zdaniem Witolda Mańczaka (1996: 8): „Problemy roztrząsane przez językoznawców rozpadają się przede wszystkim na dwie kategorie: 1) te, które można rozstrzygnąć za pomocą statystyki, oraz 2) te, których za pomocą statystyki rozstrzygnąć się nie da. Językoznawstwo pojmowane jako nauka ścisła zajmuje się tylko problemami pierwszej kategorii. Innymi słowy chodzi o to, aby problemy tak formułować, żeby były rozwiązywalne za pomocą statystyki. Jeśli to nie jest możliwe, nie warto się nimi zajmować, jak nie warto się zajmować żadnymi badaniami, o których z góry wiadomo, że do sprawdzalnych wyników doprowadzić nie mogą”.

Stopień nominalizacji bez wątplenia należy do tych cech tekstu, które można wyrazić liczbowo za pomocą wskaźnika nominalności, chociaż jest on tylko jednym z elementów określających zasięg nominalizacji. Mimo to wartość liczbowa analizowanego parametru ma duże znaczenie dla określenia stylistycznej przynależności tekstu. Wartość ta może charakteryzować zarówno styl poszczególnych tekstów, pisarzy, rodzajów i gatunków literackich, jak i stylów funkcjonalnych oraz określać zakres nominalizacji w językach narodowych.

Niektóre teksty reprezentują style nominalne (jak się wydaje, wartość  $W_n$  wynosi wówczas powyżej 3,0), inne – werbalne (wartość  $W_n$  poniżej 1,5). Najwięcej tekstów należałoby jednak zaliczyć do stylów pośrednich ( $W_n$  od 1,6 do 3,0) rozpiętych pomiędzy żywością i dynamiką a intelektualizacją, której przejawem jest między innymi nominalizacja. Znaczące odchylenia od przeciętnej wartości tego parametru są zawsze stylistycznie relewantne.

Jednak wskaźnik nominalności jest tylko jednym z wielu narzędzi wykorzystywanych przy stylistycznej analizie i interpretacji tekstu za pomocą metod ilościowych. Porównanie różnych wartości badanego parametru pokazuje, że „styl tekstu może być zdefiniowany za pomocą terminów czysto statystycznych” (Guiraud 1966: 31), ale taka charakterystyka powinna być dopełnieniem opisu jakościowego.

## Literatura

- Biłos, E., 1998, *Słownictwo szkolnego języka dydaktycznego*, Częstochowa.  
Guiraud, P., 1966, *Zagadnienia i metody statystyki językoznawczej*, tłum., M. Kniaginina, Warszawa.  
Hammerl, R., Sambor J., 1990, *Statystyka dla językoznawców*, Warszawa.  
Jadacka, H., 2001, *System słowotwórczy polszczyzny (1945-2000)*, Warszawa.

- Kamińska-Szmaj, I., 1988, *Części mowy w słowniku i tekście pięciu stylów funkcjonalnych polszczyzny pisanej (na materiale słownika frekwencyjnego)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, XLI, s. 127-136.
- Kamińska-Szmaj, I., 1989, *Słownictwo tekstów popularnonaukowych w ujęciu statystycznym*, „Rozprawy Komisji Językowej. Wrocławskie Towarzystwo Naukowe”, XVI, s. 69-87.
- Laskowska, E., 1989, *Charakterystyka słownictwa nauczycieli i kandydatów na nauczycieli klas początkowych*, Bydgoszcz.
- Łojek, M., 2001, *Słownictwo homilii w świetle badań statystycznych*, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 32-48.
- Mańczak, W., 1996, *Problemy językoznawstwa ogólnego*, Wrocław.
- Papierz, M., 1978, *Imiesłowy odmienne a tendencje nominalne w językach polskim i słowackim*, „Język Polski”, LVIII, z. 3, s. 183-188.
- Pisarek, W., 1972, *Frekwencja wyrazów w prasie. Wiadomości – komentarze – reportaże*, Kraków.
- Rachwałowa, M., 1986, *Słownictwo tekstów naukowych*, Wrocław.
- Ruszkowski, M., 1997, *Główne tendencje syntaktyczne w polskiej prozie artystycznej dwudziestolecia międzywojennego*, Kielce.
- Skubalanka, T., 1986, *Założenia gramatyki stylistycznej. – Typy opisów gramatycznych języka*, red. M. Basaj, Wrocław, s. 141-155.
- Smólkowa, T., 2000, *Nowe słownictwo w prasie. – Język w mediach masowych*, red. J. Bralczyk, K. Mosiołek-Kłosińska, Warszawa, s. 67-78.
- Wierzbička, A., 1962, *Hipotaksa i konstrukcje nominalne w rozwoju polszczyzny*, „Pamiętnik Literacki”, z. 1, s. 195-216.
- Wolińska, O., 1987, *Język XIX-wiecznych wiadomości prasowych*, Katowice.
- Zarębina, M., 1973, *Statystyczna struktura tekstu gwarowego (na przykładzie wsi Ząb w powiecie nowotarskim)*, „Język Polski”, LIII, z. I, s. 5-16.
- Zarębina, M., 1985, *Próba statystycznej analizy słownictwa polszczyzny mówionej (syn-teza danych liczbowych)*, Wrocław.
- Zgólkowa, H., 1983, *Ilościowa charakterystyka polszczyzny mówionej*, „Studia Polonistyczne”, X, s. 163-175.

### *Nominality Ratio as Element of Stylistic Characteristic of Text*

The most characteristic part of every text as regards the occurrence frequency of speech parts is the number of nouns and verbs, respectively. Quantity relationship between the two word classes determines the degree of nominality which can be calculated with the application of the so called nominality ratio. Its value is the quotient of the total number of nouns used in a text by the total number of used verbs. The numeric value of the pa-

parameter under analysis is of importance for the purpose of determining stylistic nature of a text. The value may characterise both the style of a particular text, author, types and genres of literature as well as functional styles and specify the extent of nominality in national languages.

Analysis of 27 types of texts – both spoken and written ones – demonstrates that some of them represent nominal styles (as it seems, the noun-to-verb ratio exceeds 3.0), others – verbal styles (the noun-to-verb ratio is lower than 1.5). However, most texts should be numbered among intermediate styles (the noun-to-verb ratio ranging from 1.6 to 3.0) that span between liveliness, dynamics and intellectual colouring which manifests itself by nominality. Significant deviations from the average value of that parameter whose value for the Polish language is 2.3 are always stylistically meaningful.